

حسابداری بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)

بیژن بیدآباد^۱ محمود الهیاری فرد^۲

چکیده

بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS)^۳ اساس و بنیان بانکداری اسلامی را تشکیل می‌دهد. برغم گذشت قریب به نیم قرن از بانکداری اسلامی، عدم وجود سازوکارهای اجرایی مناسب در ابعاد مختلف، اکثر الگوهای ارائه شده بانکداری غیرربوبی را به نحوی از انحاء وارد حوزه معاملات ربوبی نموده است. اجرای بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS) راستین مستلزم وجود زیرساخت‌های قانونی و مقرراتی، نظام حسابداری و مالی، مدیریت ریسک، سیستم‌های فناوری اطلاعات و زیرساخت اداری و سازمانی خاصی است، و در بخش حسابداری و مالی آن مواردی چون محاسبه سود، سهم سود شرکاء و ذینفعان، تفکیک حساب‌های معین هر یک از محصولات، اسناد حسابداری، عقود، نحوه محاسبه کارمزد دریافتی از سوی بانک و تعیین مبنای نقدی و یا تعهدی در نظام بانکداری PLS از جمله موارد مهمی است که می‌بایست برای تحقق بانکداری PLS مورد توجه قرار گیرند. خصوصیات اصلی نظام حسابداری و مالی بانکداری PLS را به طور کلی می‌توان در مواردی چون متصل شدن اقلام بدهی به اقلام دارایی (اعم از حسابهای بالا و پایین خط)، قابلیت ردگیری منابع مالی سپرده‌گذاری در طرح‌های سرمایه‌گذاری، قابلیت تفکیک اقلام ریز حساب‌های معین، واقعی شدن و شفاف‌سازی حسابها، قابلیت ارزش‌گذاری گواهی‌های راستین برحسب مبلغ و طول مدت سرمایه‌گذاری، آورده شرکاء اعم از نقدی و غیر نقدی در قالب نوآوری و همچنین مدیریت و نظارت پروژه توسط بانک معرفی نمود. ویژگی منحصر بفرد مدیریت منابع و مصارف در این شیوه بانکداری پویا بودن و کنترل‌هایی خارج از بانک می‌باشد. در این مقاله نظام حسابداری و مالی بانکداری PLS را که به عنوان بخشی از الگوی اجرایی این بانکداری است را بررسی می‌کنیم.

کلید واژه‌ها: مشارکت در سود و زیان راستین، ربا، بانکداری غیرربوبی، حسابداری، بانکداری راستین

JEL: L86, L87, G21, G24

مقدمه

مشارکت در سود و زیان (PLS) راستین بعنوان الگویی غیر قابل تردید در تحقق بانکداری اسلامی تلقی می‌شود.

^۱ عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی <http://www.bidabad.com> bijan@bidabad.com

^۲ محمود الهیاری فرد، کارشناس ارشد اقتصادی اداره کل مدیریت ریسک و برنامه ریزی بانک ملی ایران. M.Allahyarifard@BMLIR

<http://www.Allahyarifard.ir>

^۳ Profit and Loss Sharing (PLS)

تحقق این الگو در دهه‌های اخیر برغم گسترش بانکداری اسلامی^۴ بدلیل ناکافی بودن بسترهای اجرایی اعم از سازکارهای مقرراتی، نظارتی و مدیریتی و به بیان دیگر افزایش ریسک عملیاتی و همچنین عدم تدوین و طراحی مکانیزم اجرایی و عملیاتی آن اغلب دچار خلط می‌گردد. با بانکداری ربوی شده است.^۵ براساس مطالعات بیدآباد، الهیاری فرد (۲۰۰۸) عدم وجود تموجات مالی در بانکداری PLS و سایر خصوصیات این الگوی بانکداری از جمله کاهش عدم تطابق زمانی دارائیه‌ها و بدهیه‌ها^۶ نسبت به بانکداری متعارف و به بیان تخصصی کاهش ریسک‌های نقدینگی، اعتباری و کفایت سرمایه در بانکداری PLS نسبت به بانکداری متعارف موجب جذابیت این الگوی بانکداری در سطح بین‌الملل خواهد شد.^۷

الگوی بانکداری PLS ضمن رفع شبهه ربوی موجب خواهد شد تا سپرده‌گذاران از نرخ بازدهی در بخش حقیقی اقتصاد منتفع و همچنین شرایطی مطلوبی را برای ثبات در بازارهای پولی، مالی و تامین اعتبار طرح‌های سرمایه‌گذاری فراهم نماید. بی‌شک تحقق این الگو مستلزم بررسی جامع در کلیه بخشهای زیرساختی اعم از مقررات و دستورالعمل‌ها، زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، محصولات و خدمات، گروه‌های مشتریان، ابزارهای مالی، مدیریت ریسک، زیرساخت اداری و سیستم‌های حسابداری و مالی خواهد بود.

مطالعات و بررسی‌های انجام شده توسط اقتصاددانان کشورهای اسلامی و غیراسلامی در مورد بانکداری مشارکت در سود و زیان با تاکید بر ابعاد نظری به مزایا و معایب این الگو متمرکز شده است. عمده دلایل ارائه شده در عدم تحقق و گسترش این نوع از بانکداری عمدتاً بر محور تنگناهای زیرساختی، افزایش ریسک عملیاتی و جدید بودن این نوع از الگوی بانکداری بوده و عوامل مورد اشاره را دلیلی موجه بر عدم گسترش این نوع از بانکداری تلقی نموده‌اند. نتایج مطالعات نظری و کاربردی انجام شده در مورد الگوی بانکداری مشارکت در سود و زیان^۸ حاکی از مزیت‌های این

^۴ - Juan Solé, Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems, Monetary and Capital Markets Dept., IMF Working Paper, WP/07/175, International Monetary Fund, 2007. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07175.pdf>

^۵ جهت اطلاع بیشتر می‌توان به مطالعات و تحقیقات انجام شده ذیل مراجعه نمود:

- بیدآباد، بیژن و همکاران، اداره تحقیقات و برنامه‌ریزی بانک ملی ایران «طرح تفصیلی بانکداری مشارکت در سود و زیان»، ۱۳۸۷-۱۳۸۶.
- بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، ساز و کارهای اجرایی بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS)، ۱۳۸۷.

<http://bidabad.com/doc/PLS-Banking.pdf>

^۶ - Gapping

^۷ Bidabad, Bijan, Mahmoud Allahyarifard, Assets and Liabilities Management in Islamic Banking. Paper prepared to be presented at the 3rd International Conference on Islamic banking and Finance, Karachi, Pakistan, 27 -27 October, 2008.

<http://www.bidabad.com/doc/alm-english.pdf>

^۸ - برای مثال به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

- بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، مدیریت دارائی و بدهی (ALM) در بانکداری اسلامی

<http://www.bidabad.com/doc/alm-farsi.pdf>

- Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "Implementing IT to fulfill the profit and loss sharing mechanism", Islamic Finance News (IFN) Journals, Vol. 3, Issue 3, 6th February 2006. <http://bidabad.com/doc/summery-pls-it-1.pdf>
- Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "IT role in fulfillment of profit and loss sharing", Proceeding of The 3rd International Islamic Banking and Finance Conference, Monash University, Kuala Lumpur, Malaysia, 16th and 17th November 2005. <http://www.bidabad.com/doc/english-pls-5.pdf>
- Bidabad, Bijan, Economic-juristic analysis of usury in consumption and investment loans and contemporary jurisprudence shortages in exploring legislator commandments. Proceeding of the 2nd International Islamic Banking Conference. Monash University of Malaysia. 9-10 September 2004. Reprinted in: National Interest, Journal of the Center for Strategic Research, Vol. 2, No. 1, winter 2006, pp. 72-90. Tehran, Iran. <http://bidabad.com/doc/reba-en.pdf>
- Bidabad, Bijan, Non-Usury Bank Corporation (NUBankCo), The Solution to Islamic banking, Proceeding of the 3rd International Islamic Banking and Finance Conference, Monash University, KL, Malaysia, 16-17 November, 2005. <http://bidabad.com/doc/NUBankCo-en.pdf>

الگوی بانکداری و راه‌های اجرایی برای هر کدام از موارد سوال برانگیز در قالب یک بسته اجرایی قابل ارائه خواهد بود. بطور کلی در الگوی اجرایی بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS) ارکان اصلی شامل سپرده‌گذاران، بانک، مجری، واحد امین و حکمیت می‌باشند.⁹

این مقاله بعنوان بخشی از بسته راه‌حل اجرایی الگوی بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS) خواهد بود و سعی می‌شود که بطور تخصصی به نظام حسابداری و مالی، فرآیندهای آن از جمله اسناد حسابداری، نحوه محاسبه سود و سازوکارهای تسویه حساب با ارکان اصلی پرداخته شود.

تجربه حسابداری بانکداری مشارکت در سود و زیان

بررسی استانداردها و رویه‌های بین‌المللی حسابداری برای موسسات ارائه‌کننده خدمات مالی اسلامی (IIFS)¹⁰ بیانگر سه گروه عمده از معاملات در ترازنامه به شرح ذیل می‌باشند:

- تامین اعتبار از طریق فروش¹¹
- تامین اعتبار از طریق اجاره¹²
- تامین سرمایه با فروش سهام¹³

تامین اعتبار از طریق فروش: در این نوع از معاملات، بانک کالای مورد درخواست متقاضی را بصورت نقدی خریداری و در سمت دارائیهای خود ثبت می‌نماید آنگاه دارایی خریداری شده را به متقاضیان می‌فروشد. این نوع از معاملات توسط موسسات ارائه‌کننده خدمات مالی اسلامی (IIFS) براساس محصولات¹⁴ چون مرابحه¹⁴، بیع معجل¹⁵ (فروش اقساطی)، سلم¹⁶ (سلف) انجام می‌شود که قیمت فروش این نوع از دارائیها براساس قیمت تمام شده وجوه¹⁷ به اضافه حاشیه سوددهی¹⁸ تعیین خواهد شد.

تامین اعتبار از طریق اجاره: در این نوع از معاملات بانک خدمات حاصل از یک نوع دارایی را برای متقاضی فراهم و ضمن باقی ماندن بانک در مقام مالک دارایی، از محل ارائه خدمات دارائیهای خریداری شده برای بانک و سپرده‌گذاران درآمد ایجاد می‌نماید. عمده محصولات مبتنی بر این نوع معاملات که از سوی موسسات ارائه‌کننده خدمات مالی اسلامی (IIFS) ارائه می‌شود و مبتنی بر نرخ سود متغیر است، می‌توان به اجاره به شرط تملیک¹⁹ اشاره نمود.

تامین سرمایه با فروش سهام: در این نوع از معاملات بانک به وکالت از سپرده‌گذاران بخشی از سرمایه یک طرح سرمایه‌گذاری را تامین و در نهایت در زمان بهره‌برداری، سپرده‌گذاران را در مالکیت و همچنین منافع حاصل از

⁹ جهت اطلاعات بیشتر به همان مراجع فوق مراجعه شود.

¹⁰ Institutions Offering Islamic Financial Services (IIFS)

¹¹ Sales financing

¹² Lease financing

¹³ Equity financing

¹⁴ Murābahah

¹⁵ Bay' Muajjal

¹⁶ Salam

¹⁷ Cost of fund

¹⁸ Mark-up

¹⁹ Ijarah Muntahia Bitamleek

سرمایه‌گذاری شریک می‌نماید. عمده ابزارهای مالی مبتنی بر این نوع از معاملات مضاربه^{۲۰} و مشارکت^{۲۱} می‌باشند. با بررسی استانداردهای حسابداری می‌توان چنین استنباط نمود که عمده استانداردهای ارائه شده در هر دو طرف دارائیه‌ها و بدهیه‌ها برای یک الگوی دوگانه ربوی و غیر ربوی اعم از معاملات با نرخ بهره ثابت و نرخ سود متغیر در نظر گرفته شده است. استانداردها و رویه‌های بین‌المللی حسابداری برای معاملات مشارکت در سود که تحت عنوان حساب سرمایه‌گذاری مشارکت در سود^{۲۲} (PSIA) در ترازنامه می‌توان به آن اشاره کرد از سوی سازمان حسابداری و بازرسی برای موسسات مالی اسلامی^{۲۳} (AAOIFI) تدوین شده^{۲۴} که نحوه توزیع درآمد بین صاحبان حساب‌های سرمایه‌گذاری^{۲۵} (IAH) را مشخص و بر اساس دو شیوه "روش حساب سرمایه‌گذاری مجزا"^{۲۶} و "روش Pooling"^{۲۷} معرفی می‌نماید. روش حساب سرمایه‌گذاری مجزا: در این روش درآمدهای ناشی از دارایی‌ها بصورت مشاع و غیر مشاع قابل تفکیک است. در این روش هزینه‌های مستقیم، سایر هزینه‌های مرتبط از جمله ذخیره مطالبات مشکوک‌الوصول و همچنین سایر ذخایر آشکار از درآمد ناخالص بانک کسر می‌گردد و پس از آن سود بین صاحبان حساب سرمایه‌گذاری (IAH) و ارائه‌کنندگان خدمات مالی اسلامی (IIFS) تقسیم خواهد شد، به بیان دیگر سود خالص بین سهامداران و تامین‌کنندگان منابع پولی قابل تقسیم است. از سویی دیگر متناسب با نسبت مشارکت در سود، از درآمد قابل تقسیم بین ارائه‌کنندگان خدمات مالی اسلامی (IIFS) و دارندگان حساب‌های سرمایه‌گذاری (IAH) سهمی تحت عنوان ذخیره یکسان‌سازی سود^{۲۸} (PER) کسر خواهد شد.^{۲۹}

روش Pooling: بر اساس این روش کلیه هزینه‌ها از محل حسابی مشترک پرداخت خواهد شد که این مخارج می‌تواند شامل کلیه هزینه‌هایی باشد که بطور مستقیم و یا غیر مستقیم به هزینه‌های تامین مالی و یا غیر از آن مرتبط باشد و یا شامل هزینه‌های عملیاتی است که از درآمد ناخالص کسر می‌شود. در این روش نیز بخشی از درآمد خالص تحت عنوان ذخیره یکسان‌سازی سود (PER) نیز قبل از توزیع درآمد مطابق با نسبت توافق شده مشارکت در سود بین صاحبان حساب سرمایه‌گذاری (IAH) و ارائه‌کنندگان خدمات مالی اسلامی (IIFS) در نظر گرفته می‌شود.^{۳۰}

عملیات حسابداری در بانکداری ایران نیز بعد از تصویب قانون عملیات بانکداری بدون ربا در سال ۱۳۶۲ شمسی برای عقود مشارکتی مانند مشارکت مدنی، مضاربه برغم مطابقت مفاهیم و رویه‌های نظری با شریعت اسلام، بدلیل عدم وجود زیرساخت‌ها و سازوکارهای اجرایی همانند بانکداری اسلامی سایر کشورها دچار خلط مبحث با بانکداری ربوی

²⁰Mudarabah

²¹Musharakah

²² Profit-Sharing Investment Account (PSIA)

²³Accounting and Auditing For Islamic Financial Institutions (AAOIFI)

²⁴ AAOIFI FAS No. 5 and FAS No. 6.

²⁵Investment Account Holders (IAH)

²⁶The Separate Investment Account Method

²⁷Pooling Method

²⁸Profit Equalisation Reserve (PER)

²⁹ ذخیره یکسان‌سازی سود (PER): بخشی از درآمد که به منظور هموارسازی بازدهی‌های ناشی از سرمایه‌گذاری و قابل پرداخت به دارندگان حساب‌های سرمایه‌گذاری (IAH) در مراحل مختلف ادوار تجاری صورت می‌گیرد می‌باشد. هدف اساسی این ذخیره جلوگیری از کاهش بازدهی این نوع حساب‌ها است، به بیان دیگر به منظور کاهش ریسک ناشی از افت بازدهی سرمایه‌گذاری در ادوار تجاری و اقتصادی مختلف در نظر گرفته می‌شود. برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به:

IFSB Capital Adequacy Standard (CAS), December 2005. http://www.ifs.org/docs/compilation_guide.pdf

³⁰ جهت اطلاع بیشتر به همان مرجع فوق مراجعه شود.

شده است، به نحوی که هیچ ارتباط سیستمی بین ارقام بدهیها (منابع پولی سپرده‌گذاران) و ارقام داراییها (تسهیلات اعطایی) در قالب معاملات اسلامی مشاهده نمی‌شود. عدم وجود زیرساخت مناسب و کافی در سیستم‌های حسابداری و فناوری اطلاعات و همچنین فرآیندهای حسابداری به منظور تفکیک حسابهای معین انواع سپرده‌ها و عدم ارتباط آن به تسهیلات در قالب عقود مشارکتی موجب شده برغم در نظر گرفتن حسابی تحت عنوان حساب جاری مشارکت مدنی، در اجراء معاملات مبتنی بر این نوع عقود بر اساس سود مورد انتظار که بر اساس قیمت تمام شده پول به اضافه حاشیه سوددهی است، انجام شود نه توزیع منافع بر اساس مشارکت در سود واقعی. در طرف بدهی نیز بانکها برای حسابهای سرمایه‌گذاری بر اساس عقد وکالت با سپرده‌گذاران وارد معامله خواهند شد که بدلیل تنگناهای زیرساختی همانند معاملات در بخش دارایی برحسب نرخهای بهره از پیش تعیین شده، که با نوسانات یک درصدی یا دو درصدی (تحت عناوین سود علی‌الحساب و سود قطعی) همراه است انجام می‌شود.

ساختار داراییها و بدهیها در بانکداری PLS راستین

آشنایی با فرآیندهای حسابداری بانکداری PLS مستلزم شناخت محصولات و خدمات و ساختار دارایی و بدهی در این نوع از بانکداری است. بطور کلی تمامی عملیات بانکداری PLS در شعبه یا بانک PLS در ترازنامه شبیه‌سازی شده ذیل نشان داده شده است. یکی از ویژگیهای بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS) از منظر صورت‌های مالی بخصوص ترازنامه ارتباط بین ارقام محوری^{۳۱} بدهیها (منابع) و ارقام محوری داراییها (مصارف) اعم از بالا و زیر خط می‌باشد. تطابق بین منابع و مصارف به عنوان رکن محوری در الگوی ارائه شده بانکداری PLS از جمله مزیت مهم این الگو تلقی می‌شود. عدم تطابق بین منابع و مصارف در این الگو بدلائل مختلف ممکن است صورت پذیرد که از جمله آنها عدم ارزیابی صحیح در میزان منابع مورد نیاز طرح، تقصیر یا قصور مجری، افزایش سطح عمومی قیمت‌ها که در تمامی موارد مطابق دستورالعمل‌های تدوین شده اقدام خواهد شد. در مواردی خاص نیز امکان صدور گواهی مشارکت و گواهی پذیره به منظور تامین اعتبار طرح‌ها توسط بانک فراهم آمده است. مرکز ثقل فعالیت‌های مالی الگوی ارائه شده حول محور معاملات گواهی مشارکت و گواهی پذیره است که به ترتیب برای طرح‌های سرمایه‌گذاری پایان‌پذیر و پایان‌ناپذیر در بخش بدهی و بر اساس عقود اسلامی جعاله و صلح توسط بانک صادر می‌شود.

در جدول ۱ ترازنامه شبیه‌سازی شده بانکداری PLS نشان داده شده است، تا قبل از ارائه اسناد حسابداری نگاهی کلی به عملیات مالی الگوی ارائه شده داشته باشیم.

بر اساس بیدآباد و الهیاری فرد (۱۳۸۷)^{۳۲} در معماری بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین، محصولات در بخش بدهی شامل انواع گواهی مشارکت برای طرح‌های پایان‌پذیر اعم از گواهی مشارکت در سود و زیان شعبه PLS، گواهی مشارکت در طرح خاص، گواهی مشارکت در بسته‌ایی از طرح‌ها می‌باشد، همچنین گواهی پذیره برای تامین منابع پولی مشارکت در ساخت طرح‌های سرمایه‌گذاری پایان‌ناپذیر بکار گرفته خواهد شد. عمده ارقام بدهی در ترازنامه بانک یا شعبه PLS سرفصل‌های گواهی‌های مشارکت و پذیره می‌باشند. در بخش داراییهای نیز عمده داراییهای بانک نیز شامل طرح‌های سرمایه‌گذاری بانکداری راستین خواهند بود.

³¹Core items

³² بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، ساز و کارهای اجرایی بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS)، ۱۳۸۷.

جدول ۱: ساختار کلی دارایی و بدهی شعبه/ بانک PLS

بدیهها و حقوق صاحبان سهام	دارائیهها
<p><u>بدیهها:</u></p> <p>حساب جاری سیبا (سپرده گذاران، مجریان، شرکاء)</p> <p>گواهی های راستین ناشی از بازار گردانی</p> <p>حساب در انتظار طرح های بانکداری راستین</p> <p>حساب طرح های بانکداری راستین</p> <p><u>حقوق صاحبان سهام:</u></p> <p>سهام سرمایه</p> <p>صرف (کسر) سهام</p> <p>اندوخته ها (قانونی، توسعه ای، احتیاطی)</p> <p>سود (زیان) انباشته</p>	<p><u>دارائیههای جاری:</u></p> <p>موجودی نقد</p> <p>سرمایه گذاری در طرح ها (پایان پذیر)</p> <p>سرمایه گذاری در طرح ها (پایان ناپذیر)</p> <p>حسابها و اسناد دریافتی</p> <p>مطالبات</p> <p><u>دارائیههای ثابت:</u></p> <p>دارائیههای ثابت مشهود</p> <p>دارائیههای ثابت نامشهود</p> <p>سرقفلی</p> <p>سایر دارائیهها</p>
جمع بدهی و حقوق صاحبان سهام	جمع دارائیهها
<p><u>اقلام زیر خط بدیهها</u></p> <p>تعهدات بانک بابت فروش گواهی های راستین بانکداری PLS.</p> <p>تعهدات بانک بابت انتشار گواهی ضمانت</p> <p>تعهدات بانک بابت گشایش اعتبارات اسنادی صادره</p> <p>تعهدات بانک بابت ضمانت نامه های صادره</p>	<p><u>اقلام زیر خط دارائیهها</u></p> <p>تعهدات مجریان (وثائق، ضمانت نامه ها) شرکت های بیمه</p> <p>بابت فروش محصولات و خدمات بانکداری PLS.</p> <p>تعهدات مجریان بابت صدور گواهی های راستین.</p> <p>تعهدات مشتریان بابت وثایق و تضمینات جهت صدور گواهی ضمانت</p> <p>تعهدات مشتریان بابت گشایش اعتبارات اسنادی صادره</p> <p>تعهدات بانک بابت ضمانت نامه های صادره</p>

اقلام ترازنامه ای بانکداری PLS و عملیات حسابداری

عملیات حسابداری بانکداری PLS را می توان در سه بخش ترازنامه ای (دارائیهها، بدهیهها، حقوق صاحبان سهام) بانک مورد مطالعه قرارداد. به منظور شروع بحث از بخش حقوق صاحبان سهام و بدهیهها در بانک PLS آغاز می نمایم.

حقوق صاحبان سهام بانکداری PLS: حقوق صاحبان سرمایه بانکداری PLS باقیمانده منافع ذینفعان را در

دارائیهای بانک PLS پس از کسر بدهی‌ها نشان می‌دهد. در بانکداری PLS مانند هر کسب و کار تجاری، حقوق صاحبان سهام اهداف اصلی چون تعیین منابع سرمایه بانک PLS، تعیین سرمایه ثبت شده و قانونی، تعیین سود سهامی که می‌تواند بین صاحبان سهام توزیع شود را دنبال می‌کند. مطابق جدول ۱ حقوق صاحبان سهام شامل سهام سرمایه، صرف (کسر) سهام، اندوخته‌ها اعم از قانونی و احتیاطی، سود (زیان) انباشته می‌باشد.

سهام سرمایه: سهام سرمایه برابر با ارزش اسمی سهام منتشر شده برای سرمایه قانونی و افزایش سرمایه پرداخت شده بانک PLS می‌باشد.

صرف (کسر) سهام: چنانچه بانک PLS سهام خود را بیش از ارزش اسمی در بازار به فروش رساند صرف سهام و اگر کمتر از ارزش اسمی به فروش رساند کسر سهام می‌نامند.

اندوخته‌ها: اندوخته‌ها در بانکداری PLS نیز مانند هر کسب و کار تجاری به دو بخش اندوخته‌های قانونی و اندوخته‌ای احتیاطی قابل تقسیم است. مواد ۱۴۰ قانون تجارت و اصلاحیه ماده ۲۳۸ مصوب ۱۳۴۷^{۳۳} موسسات را ملزم می‌کند تا ۵٪ از سود خالص خود را به عنوان اندوخته قانونی در نظر بگیرند. به موجب این ماده احتساب اندوخته قانونی تا زمانی که به میزان ۱۰٪ سرمایه قانونی شرکت بالغ گردد الزامی است. اندوخته عمومی یا احتیاطی برای تقویت بنیه مالی بانک PLS جهت مقابله در برابر زیانهای احتمالی یا استثنایی در آتی ناشی از خرید و فروش گواهی مشارکت و یا گواهی پذیره منظور می‌گردد. اصولاً اندوخته احتیاطی برخلاف اندوخته قانونی الزامی نیست و به همین جهت نرخ یا مبلغ این اندوخته در اساسنامه یا در مجمع عمومی صاحبان سهام تعیین می‌گردد و به همین اعتبار لازم الاجرا می‌باشد.

سود (زیان) انباشته: اصطلاح سود انباشته به سود خالص تقسیم نشده بانک PLS اطلاق می‌شود که این سود از محل سود سال جاری یا سالهای قبل به شکل سود سهامی است که بین سهامداران توزیع نشده و در توزیع آن محدودیتی وجود ندارد. زیان انباشته نیز معرف زیانهای سال جاری یا سالهای قبل است. حساب سود و زیان انباشته بیانگر وجوه نقد در بانک PLS نیست. نگهداری سود خالص تحصیل شده و عدم توزیع آن بین سهامداران عمدتاً به خاطر حفظ قدرت نقدینگی مالی بانک PLS خواهد بود.

اقدام بدهی بانکداری PLS: برحسب نوع محصولات بانکداری راستین انواع گواهی‌های راستین اعم از گواهی‌های مشارکت برای طرح‌های پایان‌پذیر و گواهی‌های پذیره برای طرح‌های پایان‌ناپذیر،^{۳۴} عمده اقدام محوری در در اقدام زیر خط بدهیهای بانکداری PLS به شرح ذیل می‌باشند:

- گواهی مشارکت برای طرح خاص پایان‌پذیر
- گواهی مشارکت برای مشارکت در سود و زیان شعبه PLS
- گواهی مشارکت برای بسته‌ای از طرح‌های پایان‌پذیر

^{۳۳} در ماده ۱۴۰ قانون تجارت آمده است که: "هیئت مدیره مکلف است هر سال یک بیستم سود خالص شرکت را بعنوان اندوخته قانونی موضوع نماید، همین که اندوخته به یک دهم سرمایه شرکت رسید موضوع کردن آن اختیاری است و در صورتیکه سرمایه شرکت افزایش یابد کسر یک بیستم مذکور ادامه خواهد یافت تا وقتی که اندوخته قانونی به یک دهم سرمایه بالغ گردد". در اصلاحیه ماده ۲۳۸ همین قانون آمده است "که از سود خالص شرکت پس از وضع زیانهای وارده در سالهای قبل باید معادل یک بیستم آن برطبق ماده ۱۴۰ بعنوان اندوخته قانونی موضوع شود. هر تصمیم برخلاف این ماده باطل است".

^{۳۴} همان.

- گواهی پذیره برای طرح‌های پایان ناپذیر
- حساب جاری واسط بین خرید و فروش گواهی مشارکت، گواهی پذیره و حساب مجری
- سایر گواهی‌های راستین

گواهی مشارکت برای طرح خاص پایان پذیر: در این نوع از بدهی سپرده گذار بر اساس شرایط و دستورالعمل‌های مربوطه منابع پولی خود را در طرح خاص به منظور مشارکت در سود زیان حاصل از طرح، سرمایه گذاری می نماید. ثبت انتظامی قراردادهای منعقد شده با سپرده گذار در قالب جعاله و صلح مطابق با استناد قراردادها در عقود اسلامی در بانکداری اسلامی خواهد بود. عملیات حسابداری این نوع از بدهیها به شرح ذیل می باشد (ضروری است که اسناد انتظامی قراردادها به ازای هر عقد یک سند انتظامی صادر شود که در اقلام زیر خط ترازنامه نشان داده خواهند شد):

بدهکار: حساب انتظامی قراردادها- جعاله یا صلح

بستانکار: طرف حساب‌های انتظامی قراردادها

بدهکار: حساب متمرکز سپرده گذار (سیبای شماره ...)

بستانکار: حساب در انتظار طرح های سرمایه گذاری (سرفصل معین پروژه ... شماره حساب PLS).

بدهکار: حساب در انتظار طرح های سرمایه گذاری

بستانکار: حساب طرح های سرمایه گذاری

بدهکار: حساب تعهدات مجریان بابت صدور گواهی راستین (شماره دار)

بستانکار: حساب تعهدات بانک بابت صدور گواهی های راستین (شماره دار)

گواهی مشارکت برای مشارکت در سود و زیان شعبه PLS: این نوع از بدهی نیز همانند گواهی مشارکت برای طرح خاص می باشد با این تفاوت که سپرده گذار به منظور مشارکت در سود و زیان حاصل از فعالیت های سرمایه گذاری بانک یا شعبه PLS اقدام به خرید گواهی مشارکت می نماید. عملیات حسابداری در موقع خرید نیز همانند حالت قبل می باشد.

گواهی مشارکت برای بسته ای از طرح های پایان پذیر: خصوصیات حسابداری این نوع از بدهی نیز مانند حالت های قبل است با این تفاوت که سپرده گذار به منظور منتفع شدن از منافع حاصل از سرمایه گذاری در سبدهی از طرح های پیشنهادی از سوی بانک و برای کاهش ریسک اقدام به خرید این نوع از گواهی مشارکت می نماید. عملیات حسابداری در این نوع از بدهی نیز مانند حالت های قبل خواهد بود.

گواهی پذیره برای طرح های پایان ناپذیر: به منظور مشارکت در احداث واحدهای تولیدی و همچنین به منظور سهامدار شدن سپرده گذاران در این نوع از طرح ها سپرده گذار اقدام به خرید گواهی های پذیره می نماید عملیات حسابداری در موقع خرید گواهی پذیره بصورت زیر می باشد.

بدهکار: حساب انتظامی قراردادها- جعاله یا صلح

بستانکار: طرف حساب‌های انتظامی قراردادها

دارائیها: عمده ارقام دارائیهها در بانکداری PLS به شرح ذیل می‌باشند:

- حسابهای سرمایه‌گذاری در طرح‌ها (پایان پذیر)
- حسابهای سرمایه‌گذاری در طرح‌ها (پایان ناپذیر)

سرمایه‌گذاری در طرح‌ها (پایان پذیر - پایان ناپذیر): پرداخت‌های انجام شده توسط بانک از محل منابع سپرده‌گذاران و معجری، برای اجرای طرح‌های سرمایه‌گذاری و یا شعبه PLS در قالب طرح‌های پایان‌پذیر و پایان‌ناپذیر که در قسمت دارائیههای بانک نشان داده می‌شود. اسناد حسابداری هنگام عقد قرارداد با معجری، ثبت اسناد انتظامی و تائق و تضمینات اخذ شده از معجری و همچنین سند حسابداری انتظامی قرارداد مشارکت مدنی با معجری مطابق دستورالعمل‌های مربوطه به شرح ذیل صادر خواهد شد.

بدهکار: حساب انتظامی و تائق و تضمینات (به مبلغی که و تائق به رهن گرفته می‌شود براساس طبقه بندی معجری)
بستانکار: طرف حساب انتظامی و تائق و تضمینات

بدهکار: حساب انتظامی قراردادها با معجری - مشارکت مدنی

بستانکار: حساب انتظامی قراردادها

اسناد حسابداری هنگام ثبت سرمایه مورد نیاز طرح یا بسته‌ای از طرح‌ها به شرح ذیل صادر می‌شود:

بدهکار: سرمایه‌گذاری در طرح‌های پایان پذیر - مشارکت مدنی (سرفصل معین پروژه PLS ....) سهم آورده
سپرده‌گذاران

بدهکار: حساب متمرکز معجری (سیبای شماره ....) (سهم آورده معجری)

بستانکار: حساب طرح‌های سرمایه‌گذاری (سرفصل معین پروژه PLS ....)

اسناد حسابداری به منظور تعهد بانک برای پرداخت‌های آتی به معجری بر حسب پیشرفت فیزیکی طرح و منوط به گزارش امین به شرح ذیل خواهد بود. این ارقام در حساب‌های زیر خط ترازنامه نشان داده می‌شوند.

بدهکار: طرف حساب تعهدات بانک بابت معاملات باننداری راستین (سرفصل معین پروژه ....)

بستانکار: حساب تعهدات بانک بابت معاملات (سرفصل معین پروژه PLS ....)

در صورتیکه بخشی از آورده معجری بصورت غیر نقدی باشد سند حسابداری زیر را می‌بایست صادر نمود.

بدهکار: حساب بدهکاران موقت (سرفصل معین پروژه PLS ....)

بستانکار: حساب طرح‌های بانکداری راستین (سرفصل معین پروژه PLS ....)

بهنگام تحویل آورده غیر نقدی به معجری طرح، سند حسابداری زیر صادر خواهد شد.

بدهکار: حساب طرح های بانکداری راستین (سرفصل معین پروژه PLS ....)
 بستانکار: حساب بدهکاران موقت (سرفصل معین پروژه PLS ....)

هنگام صدور بیمه اصل سپرده ها و یا بیمه وثائق ترهینی به نفع و به نام بانک سند حسابداری ذیل صادر خواهد شد:
 (این اسناد بطور جداگانه برای بیمه نامه و وثائق به اندازه مبلغ آن صادر می شود).

بدهکار: حساب انتظامی بیمه نامه و وثائق و تضمینات (سرفصل معین پروژه PLS ....)
 بستانکار: طرف حسابهای انتظامی بیمه نامه و وثائق و تضمینات (سرفصل معین پروژه PLS ....)

پرداخت های انجام شده توسط بانک از طریق تشخیص واحد نظارتی امین بانک یا شعبه PLS انجام خواهد گرفت.
 اسناد حسابداری برای استفاده معجری از سرمایه مورد نیاز برای هزینه های طرح ها بصورت زیر خواهد بود.

بدهکار: حساب مشترک مشارکت مدنی (سرفصل معین پروژه PLS ....)
 بستانکار: حساب سیبا معجری

محاسبه و تقسیم سود در محصولات بانکداری PLS

رابطه (۱) بیان گر نحوه محاسبه نرخ بازدهی در محصول مشارکت در سود و زیان طرح خاص یا بسته ایی از طرح ها (محصولات نوع اول و دوم) در بانکداری PLS می باشد.

$$r = \frac{L - A^c}{A^c} \quad (1)$$

ارزش فروخته شده طرح یا بسته ایی از طرح ها: L

هزینه سرمایه گذاری: A^c

بر اساس رابطه شرطی زیر چنانچه مجموع منابع برآوردی برابر با مجموع منابع تخصیصی به محصول نوع اول (مشارکت در سود یا زیان یک طرح خاص) یا یا محصول نوع دوم (مشارکت در بسته ایی از طرح ها) باشد آنگاه نرخ بازدهی برآوردی با نرخ بازدهی واقعی ناشی از طرح برابر خواهد بود و متعاقبا سهم سود هر سپرده گذار بر اساس رابطه (۲) قابل محاسبه خواهد بود:

$$\text{If } \sum_{i=1}^n D_i^e t_i^e = \sum_{i=1}^m D_i^c t_i^c \implies r^{e PLS} = r^{c PLS}$$

$$a_i = \frac{D_i t_i \pi}{\sum_{i=1}^n D_i t_i} \quad \text{سهم سپرده گذار از مشارکت} \quad (2)$$

D_i : میزان سپرده گذاری فرد i ام در طرح PLS

t_i : مدت زمان سپرده گذاری فرد i ام در طرح PLS

π : سود حاصل از فروش طرح خاص، بسته ایی از طرح ها، سود خالص ناشی از عملیات شعبه یا بانک PLS

رابطه (۳) تعداد کل سهام موجود در مشارکت در سود و زیان طرح خاص، بسته ایی از طرح ها و سود و زیان شعبه یا بانک PLS می باشد و رابطه (۴) نیز تعداد سهم سهامدار i ام را نشان می دهد.

$$n = \frac{\sum_{i=1}^m D_i^c t_i^c}{q_0} \quad (3)$$

ارزش اسمی هر سهم: q_0

تعداد کل سهام طرح: n

$$n_i = \frac{D_i^c t_i^c}{q_0} \quad (4)$$

تعداد سهم سهامدار i ام: n_i

عملیات حسابداری در زمان تسویه برای طرح‌های پایان پذیر بانکداری PLS

پس از پایان موضوع مشارکت و فروش طرح توسط مجری و با نظارت بانک از طریق مزایده، اسناد حسابداری ذیل صادر خواهد شد. هنگام اخذ وجوه ناشی از فروش طرح یا طرح‌ها از محل حساب متمرکز مجری طرح، سند حسابداری زیر صادر می‌شود:

بدهکار: حساب متمرکز سیبا مجری

بستانکار: حساب طرح‌های بانکداری راستین (سرفصل معین پروژه PLS ....) به میزان فروش طرح هنگام پرداخت سهم مجری و خارج کردن اقلام حساب سرمایه‌گذاری از بخش دارائیه‌ها از محل حساب مشترک مشارکت مدنی، سند حسابداری زیر صادر می‌شود.

بدهکار: حساب طرح‌های بانکداری راستین (سرفصل معین پروژه PLS ....) به میزان فروش طرح

بستانکار: سرمایه‌گذاری در طرح‌های پایان پذیر - بانکداری راستین (سرفصل معین پروژه PLS ....) سهم آورده سپرده‌گذاران

بستانکار: حساب سیبا مجری (بابت آورده مجری در طرح)

هنگام تسویه مبالغ گواهی مشارکت طرح خاص یا بسته‌ای از طرح‌ها و پرداخت سهم سپرده‌گذار در بخش بدهیها از طریق سند حسابداری زیر صورت خواهد گرفت.

بدهکار: حساب تعهدات مجریان بابت صدور گواهی‌های راستین (سرفصل معین پروژه ... شماره حساب PLS)

بستانکار: حساب تعهدات بانک بابت صدور گواهی‌های راستین

مابالتفاوت مانده حساب طرح‌های بانکداری راستین در سرفصل معین طرح پس از پرداخت اصل سرمایه، نشانگر میزان سود (زیان) مشاع خواهد بود. از اینرو بر اساس همان رابطه ۲ میتوان سهم سود سپرده‌گذاران، مجری، بانک و همچنین کارمزد بانک مطابق دستورالعمل‌های مربوطه محاسبه و عملیات حسابداری تسویه گواهی مشارکت برای طرح‌های پایان‌پذیر را مطابق اسناد حسابداری زیر انجام داد.

بدهکار: حساب طرح‌های بانکداری راستین (سرفصل معین پروژه PLS ....)

بستانکار: درآمد معاملات (سرفصل معین پروژه PLS ....) سهم کارمزد بانک بابت حق‌العمل کاری، نظارت، مدیریت

پروژه

بستانکار: حساب سیبا مجری (بابت سهم سود آورده اعم از نقدی و غیر نقدی)

بستانکار: حساب متمرکز سپرده گذار (سیبای شماره ....) بابت سهم سود گواهی مشارکت

در پایان عملیات تسویه نسبت به بستن حسابهای انتظامی قراردادهای بیمه نامه‌ها و وثائق مطابق با اسناد حسابداری ذیل انجام می‌شود:

بدهکار: طرف حساب‌های انتظامی قراردادها

بستانکار: حساب انتظامی قراردادها - جعاله - صلح

بدهکار: طرف حسابهای انتظامی بیمه‌نامه وثائق و تضمینات (سرفصل معین پروژه PLS ....)

بستانکار: حساب انتظامی بیمه‌نامه وثائق و تضمینات (سرفصل معین پروژه PLS ....)

بدهکار: حساب انتظامی قراردادها

بستانکار: حساب انتظامی قراردادها با مجری - طرح‌های بانکداری راستین

اسناد حسابداری صادره فوق برای کلیه محصولات (گواهی مشارکت) طرح‌های پایان‌پذیر قابل اعمال خواهد بود.

برآورد قیمت پایه مزایده برای طرح‌های پایان‌پذیر

در روش حراج انگلیسی^{۳۵} نخست یک قیمت پایه^{۳۶} پائین در نظر گرفته می‌شود آنگاه بر اساس حراج یا مزایده، دارائی به بالاترین پیشنهاد واگذار خواهد شد. در حراج هلندی^{۳۷} قیمتی پایه‌ای پیشنهاد می‌شود که در آن هیچ تقاضایی وجود ندارد. آنگاه با ردیف کردن نزولی قیمت‌های پیشنهادی، دارائی به بالاترین قیمت پیشنهادی فروخته می‌شود. در هر دو روش برآورد قیمت پایه ضروری است. در بانکداری مشارکت در سود و زیان برای برآورد قیمت پایه طرح‌های پایان‌پذیر از روش زیر استفاده می‌شود و سپس آن را در پورتال اینترنتی بانکداری PLS معرفی کرده و با اطلاع‌رسانی لازم از مشتریان دعوت می‌شود تا پیشنهاد خود را برای خرید ارائه دهند. قیمت پایه طرح بوسیله روابط (۵) تا (۷) تعیین می‌گردد. رابطه (۷) قیمت پایه معادل کل سرمایه و مجموع ارزش افزوده برآوردی طرح را نشان می‌دهد. ضریب تعدیل کننده نرخ تورم (p_i) در سالهای مختلف اجرای طرح، ضریب درآمدی بانک به منظور ارزیابی اولیه، تکمیلی، نظارت (Co)، ضریب آورده‌های مجری در قالب مدیریت، کارآفرینی و تکنولوژی مجری (TME) و همچنین ضریب هزینه فرصت سرمایه^{۳۸} (OCC) در نظر گرفته می‌شود.

$$BP = \sum_{i=1}^m D_i^c t_i^c (1 + \sum_{i=1}^n p_i + Co + TME + OCC) \quad (5)$$

$$BP\% = \frac{BP - \sum_{i=1}^m D_i^c t_i^c}{\sum_{i=1}^m D_i^c t_i^c} \quad (6)$$

³⁵English Auction

³⁶Reserve price

³⁷Dutch Auction

³⁸ Opportunity Cost of Capital (OCC)

رابطه (۶) ضریب تعدیل ارزش اسمی طرح (سرمایه اولیه) است.

BP = میزان ارزش افزوده ایجاد شده طرح در زمان بهره‌برداری

BP% = ضریب تعدیل ارزش اسمی طرح

P_i = نرخ تورم در سال i ام

Co = ضریب کارمزد، درآمدهای بانک ناشی از ارزیابی، نظارت طرح

TME = ضریب تکنولوژی، مدیریت و کارآفرینی مجری طرح

OCC = ضریب هزینه فرصت سرمایه در طول اجرای طرح

عملیات حسابداری در زمان تسویه برای طرح‌های پایان‌ناپذیر بانکداری PLS

تمامی اسناد و فرآیندهای حسابداری تا زمان تسویه برای دارندگان گواهی پذیره همانند دارندگان گواهی سپرده خواهد بود. پس از دوران ساخت طرح سرمایه‌گذاری پایان‌ناپذیر و شروع دوران بهره‌برداری، بانک بسته به اینکه برای شرکت مجری گواهی پذیره صادر نموده و یا اینکه شرکت جدیدالتاسیسی به منظور تبدیل گواهی پذیره‌ها به سهام ایجاد نموده باشد می‌بایست کلیه دارندگان گواهی پذیره و شرکاء را برحسب همان رابطه (۲) به نسبت سرمایه و مدت زمان مشارکت در طرح سرمایه‌گذاری و یا شرکت جدیدالتاسیس سهم نماید. کلیه گواهی‌های پذیره صادره به قیمت اسمی به حساب سرمایه شرکت منظور و برحسب قدرالسهم شرکاء (از رابطه ۲) سهام صادر خواهد شد. به منظور تسویه ضروری است از محل حساب شرکت مجری و یا شرکت جدیدالتاسیس هزینه نظارت و مدیریت منابع و مصارف (درآمد بانک) از سوی بانک بابت نظارت و مدیریت طرح از طریق سند حسابداری زیر انجام شود.

بدهکار: حساب سیبا شرکت مجری یا شرکت جدیدالتاسیس (به اندازه درآمد بانک بابت مدیریت و نظارت طرح)
بستانکار: درآمد معاملات (سرفصل معین پروژه PLS...) سهم کارمزد بانک بابت حق‌العمل کاری، نظارت، مدیریت

برای خارج کردن اقلام گواهی‌های پذیره در طرح‌های پایان‌ناپذیر از سیستم حسابداری سند حسابداری زیر زده می‌شود:
بدهکار: تعهدات بانک بابت صدور گواهی‌های راستین (گواهی پذیره) (سرفصل معین پروژه... شماره حساب PLS)
بستانکار: تعهدات مجریان بابت صدور گواهی‌های راستین (گواهی پذیره) (سرفصل معین پروژه... شماره حساب PLS)

بستن حسابهای انتظامی قراردادها، بیمه نامه‌ها و وثائق مشابه اسناد طرح‌های پایان‌ناپذیر انجام خواهد گرفت.

آثار تورم بر بازدهی طرح‌ها

حالت اول: آثار تورم بر هزینه‌های سرمایه‌گذاری را می‌توان با استفاده از رابطه ۷ محاسبه نمود. ضریب تورم ρ_{Cost} را می‌توان به عنوان ضریب افزایشی هزینه‌های سرمایه‌گذاری در محصولات نوع اول (مشارکت در سود و زیان طرح خاص) یا دوم (مشارکت در سود و زیان سبدهای طرح‌ها) قلمداد نمود.

$$\rho_{Cost1} = \sum_i \frac{P^c_i q^e_i}{P^e_i q^e_i} \quad (7)$$

p^c_i : PLS قیمت واقعی (تحقق یافته در انتهای طرح) مواد اولیه بکار گرفته شده i ام در طرح

p^e_i : PLS قیمت برآوردی (پیش بینی شده در ابتدای طرح) مواد اولیه بکار گرفته شده i ام در طرح

q^e_i : PLS مقدار برآوردی (پیش بینی شده در ابتدای طرح) مواد اولیه بکار گرفته شده i ام در طرح

حالت دوم: تاثیر قصور در انجام تعهدات مجری بر تغییرات خالص بازدهی طرح نیز بر اساس روش زیر قابل محاسبه است. چنانچه بر اساس تشخیص امین و تائید بانک قصور مجری در انجام تعهدات مجری عامل افزایش در جریان هزینه‌ای طرح تلقی شود آنگاه با استفاده از رابطه (۸) می‌توان آثار ناشی از تورم بر جریان هزینه‌های سرمایه‌گذاری طرح را محاسبه و از سهم درآمدمی مجری کسر نمود.

$$\rho_{Cost2} = \sum_i \frac{p^c_i q^c_i}{p^e_i q^e_i} \quad (8)$$

آثار تورم بر درآمدهای ناشی از طرح را نیز می‌توان بر اساس رابطه (۹) محاسبه نمود. ضریب تورم $\rho_{Benefit}$ را می‌توان به عنوان ضریب افزایشی درآمدهای سرمایه‌گذاری در محصول نوع اول و یا دوم قلمداد نمود.

$$\rho_{benefit} = \sum_j \frac{L^c_j V^e_j}{L^e_j V^e_j} \quad (9)$$

L^c : PLS قیمت واقعی فروش بر اساس قیمت بازاری طرح

L^e : PLS قیمت برآوردی فروش طرح

V^e_j : PLS مقدار و یا تعداد محصولات فروشی زام در طرح

با استفاده از دو ضریب بدست آمده آثار تورمی مطابق رابطه (۱۰) آثار تورمی بر جریان درآمدمی و هزینه‌ای محصولات نوع اول و دوم PLS به شرح ذیل خواهد بود:

$$\rho = \frac{\rho_{benefit}}{\rho_{Cost}} \quad (10)$$

- اگر نسبت دو ضریب که با ρ نشان داده شده است بزرگتر از ۱ باشد، آثار تورمی بر جریان درآمد بیشتر از آثار تورمی بر جریان هزینه می‌باشد. به بیان دیگر آثار تورمی منفعت بیشتری را متوجه سپرده‌گذاران می‌نماید. در این حالت امید ریاضی قیمت بازاری گواهی مشارکت با ضریب ρ افزایش خواهد یافت.
- اگر ρ برابر یک باشد جریان درآمدی و هزینه‌ای ناشی از تورم اثراتی موزون بر سرمایه‌گذاری در طرح داشته‌اند. از اینرو امید ریاضی قیمت بازاری گواهی مشارکت ناشی از تورم تغییر نمی‌کند.
- اگر ρ کمتر از یک باشد، جریان درآمدی کمتر از جریان هزینه‌ای از تورم متأثر شده است. در این حالت امید ریاضی قیمت بازاری گواهی مشارکت با ضریب ρ کاهش خواهد داشت.

حالت سوم: قصور ناشی از تاخیر در انجام تعهدات مجری و تغییر در زمانبندی: چنانچه مجری در انجام وظایف خود دچار سهل‌انگاری گردید و منابع در اختیار را طبق قرارداد و تعهدات هزینه‌نماید ملزم است به ازای هزینه‌ای که از این سهل‌انگاری بر جریان مالی طرح پدید آورده است مبلغی بعنوان جریمه به سپرده‌گذار پرداخت نماید. بانک بر اساس دستورالعمل گزارش‌دهی مجری کلیه عملیات مالی طرح را تحت نظر گرفته و هنگام تسویه حساب میزان زمان تأخیر در انجام طرح را محاسبه خواهد کرد.

$$\text{If } \sum_{i=1}^n D^e_i t^e_i < \sum_{i=1}^n D^c_i t^c_i \rightarrow r^{e}_{PLS} > r^c_{PLS}$$

نرخ تاخیر تادیه مطابق رابطه ۱۱ در پایان طرح محاسبه و از سهم مجری کسر خواهد شد:

$$p = \frac{(\sum_{i=1}^n D^c_i t^c - \sum_{i=1}^n D^e_i t^e) \sum_{i=1}^n D^e_i}{\sum_{i=1}^n D^e_i t^e} \quad (11)$$

با حاصلضرب نرخ جریمه تاخیر تادیه که از رابطه فوق بدست می‌آید در مجموع اسمی (بدون توجه به زمان) مبلغ منابع برآورد شده طرح، میزان جریمه لازم الاخذ از مجری محاسبه خواهد شد. ارزشیابی بانک باید شامل تغییرات سود ناشی از تأخیر در اجرای طرح منبعث از افزایش ارزش طرح به دلیل تأخیر باشد.

مبنای حسابداری بانکداری PLS

در حسابداری برای ثبت جریان‌های مالی درآمدی و هزینه‌های دو روش به شرح ذیل وجود دارد:

روش نقدی: در این روش درآمدها و هزینه‌ها به هنگام دریافت وجوه نقد شناسایی و ثبت می‌شوند. به بیان دیگر قبل از دریافت و پرداخت وجوه نقد بابت درآمدها و هزینه‌ها هیچگونه ثبتی صورت نمی‌گیرد. در این روش سود نقدی برای یک دوره مالی، ما به التفاوت کلیه دریافت‌های وجوه نقد ناشی از جریان درآمد و کلیه پرداخت‌های نقدی بابت جریان هزینه را شامل می‌شود.

روش تعهدی (تعلقی): در این روش درآمدها و هزینه‌ها بر مبنای تحقق و زمان وقوع آنها شناسایی و ثبت می‌شوند هرچند هیچ‌گونه دریافتی و پرداختی صورت نگیرد. این روش بر پایه دو اصل حسابداری تحت عناوین اصل تحقق درآمد (درآمد باید به محض معامله شناسایی و ثبت شود اعم از اینکه بهای آن نقداً دریافت شده باشد یا نشده باشد) و اصل تطابق استوار (هزینه‌های هر دوره مالی باید از درآمدهای همان دوره مالی که در آنها ایجاد شده‌اند کسر گردد) خواهد بود.

در بانکداری مشارکت در سود و زیان از آنجا که یکی از محصولات مشارکت در سود و زیان شعبه می‌باشد و دارندگان گواهی مشارکت می‌بایست در سود و زیان واقعی شعبه و یا بانک PLS سهم باشند از اینرو جریان‌های درآمدی و هزینه‌های ناشی از فعالیت‌های بانک می‌بایست بر مبنای حسابداری تعهدی (تعلقی) شناسایی شوند. به بیان دیگر چنانچه شعبه و یا بانک PLS از محل منابع گواهی مشارکت در سود و زیان شعبه در طرح‌هایی سرمایه‌گذاری کرده باشد که در چند سال آینده وضعیت درآمد واقعی آنها مشخص شود می‌بایست بر اساس سهم هزینه‌های انجام شده هر طرح در هر سال مالی درآمدهای آنها شناسایی و ثبت گردد تا در پایان هر سال بتوان سود واقعی حاصل از فعالیت‌های شعبه را بین دارندگان گواهی مشارکت تقسیم نمود. در ابتدا با توجه به اینکه تعداد طرح‌ها کم می‌باشند موضوع صعب به نظر می‌رسد ولی برای سال‌های بعد به دلیل اینکه برخی از طرح‌ها از سال‌های قبل در امسال به پایان می‌رسند و برخی دیگر در امسال شروع می‌شوند در مجموع اثرات حساب شده و حساب نشده در سال از لحاظ آماری (و نه حسابداری) تقریباً تراز می‌شوند. در زمانی که بانکداری مشارکت در سود و زیان یکپارچه شد و تمام شعب به این روش مجهز شدند موضوع محصول سوم (مشارکت در سود و زیان شعبه) به مشارکت در سود و زیان بانک تبدیل خواهد شد و باز از لحاظ آماری تراز مورد نظر تقویت خواهد گردید. به هر حال روش‌ها و ابداعات مالی خاصی (نظیر خرید مانده حقوق سپرده‌گذار توسط بانک یا افراد دیگر و یا پرداخت علی الحساب تحقق یافته در پایان هر سال تا اتمام پروژه‌هایی که در سال

مشارکت سپرده‌گذار آغاز شده‌اند) در این ارتباط می‌توان تدوین نمود تا بتوان در پایان هر سال حساب مشارکت کنندگان را تسویه کرد. در این روش درآمدها و هزینه‌ها بر مبنای زمان تحقق و وقوع آنها ثبت می‌شوند و هیچ‌گونه دریافت و پرداختی تا تحقق وجه صورت نمی‌گیرد. به عبارت دیگر هزینه‌های هر دوره مالی باید از درآمدهای همان دوره مالی که در ایجاد آنها موثر بوده است کسر گردد ولی مضاف بر آن پرداخت هر وجه بایست منوط به دریافت آن می‌باشد.

خلاصه و نتیجه‌گیری

اساس و بنیان بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین بر پایه مشارکت سپرده‌گذاران در بازدهی ناشی از سرمایه‌گذاری در بخش حقیقی اقتصاد است، از اینرو تفاوت نظام حسابداری این الگوی بانکداری با بانکداری متعارف اجتناب ناپذیر خواهد بود، همچنین ارائه چارچوبی مشخص برای بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS) به منظور تعریف نظام حسابداری این الگوی بانکداری الزامی است. سیستم حسابداری و سیستم‌های مالی در بانکداری PLS طوری باید طراحی شوند تا منابع پولی سپرده‌گذاران در بخشهای مختلف سرمایه‌گذاری کاملاً قابل شناسایی باشند. به بیان دیگر در صورت‌های مالی بانکداری PLS و از جمله ترازنامه بانک وضعیت منابع سپرده‌گذاران در بخش بدهی‌ها می‌بایست دقیقاً در بخش دارائیهای بانک قابل شناسایی باشند. دلیل این امر تخصیص سود واقعی بر مبنای میزان سرمایه و طول مدت سرمایه‌گذاری در طرح‌های سرمایه‌گذاری می‌باشد.

برابری منابع و مصارف در این نوع از بانکداری الزام آور است به بیان دیگر وجود منابع لازم به منظور تامین اعتبار طرح‌های مشخص شده و مصوب از سوی بانک ضروری است. در موارد خاص از جمله عدم ارزیابی صحیح منابع مورد نیاز طرح‌ها، افزایش سطح عمومی قیمت‌ها، قصور و یا تقصیر مجری و افزایش سرمایه مور نیاز طرح، مطابق با دستورالعمل‌های تدوین شده این الگوی بانکداری عمل خواهد شد. در صورت نیاز طرح به منابع بیشتر با تأیید واحد امین بانک امکان صدور گواهی مشارکت و یا گواهی پذیره به عنوان ابزارهای مالی این نوع از بانکداری به منظور تامین اعتبار مالی مجدد برای طرح‌های سرمایه‌گذاری در نظر گرفته شده است. تفکیک حسابهای جریانات مالی هر طرح سرمایه‌گذاری به منظور محاسبه سود و زیان هر طرح یا سبدهی از طرح‌ها ضروری است. اسناد حسابداری برای محصولات بانکداری PLS اعم از پایان پذیر و پایان ناپذیر در دو بخش بدهی و دارائیها مطابق با جریان فعالیت تامین اعتبار برای هر محصول خواهد بود. بعد از تصویب طرح اعم از پایان‌پذیر یا پایان‌ناپذیر و شروع عملیات تامین منابع از طریق فروش گواهی مشارکت و یا گواهی پذیره در بخش بدهی حساب‌های گواهی مشارکت برای طرح خاص پایان‌پذیر، گواهی مشارکت برای مشارکت در سود و زیان شعبه PLS، گواهی مشارکت برای بسته‌ای از طرح‌های پایان‌پذیر و گواهی پذیره برای طرح‌های پایان‌ناپذیر به تفکیک سرفصلهای معین و نوع طرح ایجاد می‌شود. این حسابها در مقابل حساب متمرکز سپرده‌گذاران (سیبا) ثبت می‌شوند. گواهی مشارکت و گواهی پذیره صادره از سوی بانک می‌بایست معادل سرمایه مورد نیاز طرح‌های سرمایه‌گذاری منتخب و مصوب از سوی بانک باشد. در طرف دارائیها، حسابهایی نظیر سرمایه‌گذاری در طرح‌ها (پایان‌پذیر)، سرمایه‌گذاری در طرح‌ها (پایان‌ناپذیر) ایجاد خواهند شد که ریز حسابهای معین این سرفصلهای کلی نشانگر میزان سرمایه‌گذاری است که بر روی هر یک از طرح‌ها انجام شده است. میزان تعهدات بانک بابت طرح‌های سرمایه‌گذاری و طرف مقابل آن که ناشی از اخذ وثائق لازم از مجریان است به

ترتیب در حسابهای اقلام زیر خط بدهیها و دارائیهای بانک نشان داده خواهند شد. اسناد حسابداری در مورد بیمه سپردهها همانند بیمه وثائق و تضمینات و اسناد انتظامی مربوط به قراردادهای جعاله و صلح با سپرده گذار و مشارکت مدنی با مجری همانند اسناد حسابداری در بانکداری متعارف خواهند بود. شناسایی جریانات درآمدی و هزینه‌ایی در الگوی ارائه شده بانکداری PLS بر مبنای حسابداری تعهدی می‌باشد.

منابع

- بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، ساز و کارهای اجرایی بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS)، ۱۳۸۷
<http://bidabad.com/doc/PLS-Banking.pdf>
- بیدآباد، بیژن و محمود الهیاری فرد، مدیریت دارائی و بدهی (ALM) در بانکداری اسلامی.
<http://www.bidabad.com/doc/alm-farsi.pdf>
- IFSB Capital Adequacy Standard (CAS), December 2005.
http://www.ifsb.org/docs/compilation_guide.pdf
- Bahrain Monetary Agency Issues New Islamic Banking Regulations, Vol. XLV No 5, 4 February 2002.
- Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "Implementing IT to fulfill the profit and loss sharing mechanism", Islamic Finance News (IFN) Journals, Vol. 3, Issue 3, 6th February 2006.
<http://www.bidabad.com/doc/summary-pls-it-1.html>
- Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifard, "IT role in fulfillment of profit and loss sharing", Proceeding of The 3rd International Islamic Banking and Finance Conference, Monash University, Kuala Lumpur, Malaysia, 16th and 17th November 2005.
<http://www.bidabad.com/doc/english-pls-5.pdf>
- Bidabad, Bijan, Economic-juristic analysis of usury in consumption and investment loans and contemporary jurisprudence shortages in exploring legislator commandments. Proceeding of the 2nd International Islamic Banking Conference. Monash University of Malaysia. 9-10 September 2004. Reprinted in: National Interest, Journal of the Center for Strategic Research, Vol. 2, No. 1, winter 2006, pp. 72-90. Tehran, Iran. <http://www.bidabad.com/doc/reba-english-4.html>
- Bidabad, Bijan, Non-Usury Bank Corporation (NUBankCo), The Solution to Islamic banking, Proceeding of the 3rd International Islamic Banking and Finance Conference, Monash University, KL, Malaysia, 16-17 November, 2005. <http://www.bidabad.com/doc/nubankco.html>
- Bidabad, Bijan, Mahmoud Allahyarifard, Assets and Liabilities Management in Islamic Banking. Paper prepared to be presented at the 3rd International Conference on Islamic banking and Finance, Karachi, Pakistan, 27 -27 October, 2008. <http://www.bidabad.com/doc/alm-english.pdf>
- Rammal, H. G. (2003) 'Mudaraba in Islamic finance: Principles and application', Business Journal For Entrepreneurs, Vol.4, pp.105–112.
<http://www.westga.edu/~bquest/2004/musharaka.htm>
- Hussain Gulzar Rammal and Ralf Zurbrugg, "Awareness of Islamic banking products among Muslims: The case of Australia", *Journal of Financial Services Marketing* (2007) **12**, 65–74, doi:10.1057/palgrave.fsm.4760060,
<http://www.palgrave-journals.com/fsm/journal/v12/n1/full/4760060a.html#bib24>
- Humayon A. Dar and John R. Presley (2000), "Lack of Profit Loss Sharing in Islamic Banking: Management and Control Imbalances", Loughborough University, Department of Economics, Economic Research Paper No. 00/24,
<http://www.lut.ac.uk/departments/ec/Researchpapers/2000/00-24/erp00-24.pdf>
- Chong, B.S., Liu, M.H, 2007, "Islamic Banking: Interest-Free or Interest -Based",
<http://www.efmaefm.org/OEFMAMEETINGS/EFMA%20ANNUAL%20MEETINGS/2007-Vienna/Papers/0019.pdf>
- Khan, M.S., 1986. Islamic interest-free banking. IMF Staff Papers 33, 1–27
- World Bank, 2006. Country brief report: Malaysia.

- <http://siteresources.worldbank.org/INTEAPHALFYEARLYUPDATE/Resources/550192-1143237132157/malaysia-March06.pdf>